
Prazen prostor postsocializma: Osnove "prostorskega tradicionalizma"

Author(s): Drago KOS

Source: *Urbani Izziv*, No. 18, VREDNOTE IN VREDNOTENJE (december 1991 / December 1991), pp. 11-16

Published by: Urbanistični inštitut Republike Slovenije

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/44180673>

Accessed: 30-10-2018 13:42 UTC

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

This article is licensed under a Attribution 4.0 International (CC BY 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

Urbanistični inštitut Republike Slovenije is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Urbani Izziv*

Drago KOS

Prazen prostor postsocializma Osnove "prostorskega tradicionalizma"

I. Osnovna tema tega zapisa je poizkus interpretacije tiste strukturne značilnosti sedanjih družbenih razmer, ki bi jo metaforično lahko označili kot "prazen prostor postsocialističnih" sistemov. Razpravljali bomo torej o **tistem, česar ni**, pa naj bi v neki obliki obstajalo, da bi postsocialistična družba lahko sorazmerno uspešno funkcionirala. Praznina je dokaj logična posledica odpravljanja starih institucij, ki jih nove še niso (ustrezno) nadomestile. Nestabilnost, ki jo povzroča institucionalni "vakuum", je na politični ravni zelo nazorna, na socialni ravni pa posledice niso tako jasne. Simptomatično je, da se večina analitikov postsocialističnih razmer ukvarja predvsem s politično ravni. Legalizacija političnega boja oz. boja za oblast priteguje skoraj vso pozornost splošne in tudi strokovne javnosti. Veliko manj pa je analiz, kaj se dogaja v drugih "podsistemih", tj. na socialni ravni¹.

Najmanj tvegana je oznaka, da je socializmu kot prehodno obdobje prešel v novo fazo, tj. v novo prehodno obdobje. Spremenil se je dejansko le cilj oz. predznak. Za prehodne družbe pa je seveda značilna nestabilnost oz. dezorganizacije, ki lahko preide tudi v anomijo. Durkheim je npr. uvedel pojem anomija prav v navezavi na **družbe prehoda**, pri čemer je imel v mislih prehod iz mehanske v organsko solidarnost².

Če hočemo torej razumeti sedanje nestabilne razmere, je potrebno poglobljeno analizirati strukturne razmere prejšnjega "prehodnega obdobja". Šele pogled nazaj, tj. analiza in interpretacija "ostankov" bivšega sistema, nam omogoči razumevanje aktualnih stanj in tendenc.

Za to analizo je zelo pomembno razlikovanje med totalitaristično in totalno regulacijo. Totalitaristična regulacija seveda (še) ni tudi totalna,

kar je zelo pomembna distinkcija. V to zanko so se "bolj ali manj" ujeli vsi socialistični "regulatorji". Pravzaprav je odveč dokazovanje, da totalna regulacija realno ni mogoča v nobenem konkretnem empiričnem sistemu. Utopični poizkusi realizacije totalnih projektov "nujno" ostanejo zgolj poizkusi. Mnogi razvpiti pojavi socialističnih sistemov so bili posledica brezupnega, celo histeričnega prizadevanja za obvladovanje nemogočega³. Značilnost socialističnih sistemov je bila da so ustvarili pregosto institucionalno mrežo, ki pa je niso bili sposobni vzdrževati. Zaradi tega je razpad socializma spominjal na implozijo, tj. sesutje navznoter. Posledica tega je, da imamo na eni strani zelo gosto institucionalizacijo, ki onemogoča spontanost, na drugi strani pa praznine, kjer je institucionalna mreža precej zredčena.

S poglobljanjem krize socialističnih sistemov so se te praznine širile tako, da se je formalni institucionalni sistem dejansko vedno bolj ožil. V teh svojevrstnih enklavah pa seveda ni zavladala popolna anomija, temveč so se spontano konstituirali vzporedni, neformalni sistemi (neformalne institucije, ki so se razvili v kompleksne neformalne institucionalne mreže), ki so sorazmerno uspešno nadomestili tehnologijo realsocialistične regulacije. V tem procesu nastajajo novi vzorci delovanja, pri čemer pa imajo zelo pomembno vlogo "ostanki" starega, predsocijalističnega oz. tradicionalnega. Empirična evidenca tega dogajanja je neizmerena, vendar iz razumljivih razlogov pomanjkljivo evidentirana in slabo raziskana⁴.

Nezmožnost prekrivanja države (formalno institucionalne sfere) in družbe, tj. nastanek praznih prostorov, je bila bistvena strukturna značilnost "totalitarne" socialistične modernizacije⁵. To je bila pravzaprav "planirana" nekonsistentnost družbene

konstrukcije oz. strukture. Intervencija edinega formalno priznanega subjekta - Partije - je bila usmerjena prav v "premagovanje" oz. zakrivanje te konstrukcijske pomanjkljivosti.

Socialistična modernizacija je kolikor toliko konsistenten termin, primerljiv z modernizacijskimi procesi na Zahodu, le če ga določimo kot proces, ki nadomešča oz. razgrajuje tradicionalne, tj. predmoderne družbene institucije. S tega vidika lahko primerjalno govorimo o socialistični in kapitalistični modernizaciji. Primerjava obeh "modernizacij" je seveda možna zgolj na predpostavki skupne startne točke, tj. predmoderne tradicionalne družbe. Oba procesa razgrajujeta tradicionalne institucije. Na tako izpraznjenem prostoru nastajajo nove institucije. Hitra (revolucionarna) dekonstrukcija je ustvarila prazen družbeni prostor, ki ga v socialistični varianti zapolnjuje zgolj revolucionarna partija-država, v kapitalistični pa poleg državnoadministrativnega sistema še tržni samoregulacijski mehanizem. V socialistični varianti je glavna modernizacijska inovacija simbioza Partije in države, v kapitalistični pa trg s državnim korektivom.

Predpostavka socialistične modernizacije je bila, da bi s pospešeno modernizacijo, ki bi jo neposredno usmerjala država oz. partija, lahko nadomestili zamudo oz. nižjo startno pozicijo. Za tovrstne pospešitve je bilo značilno, da so bile parcialne, tj. da so se skoncentrirale zgolj na gospodarski subsistem, zanemarile pa druga področja, ki naj bi avtomatično same sledile razvoju (modernizaciji) gospodarstva tj. družbene baze. To je izhodiščna točka analize, ki bi pomagala pojasniti vdor tradicionalizma v socialistične sisteme in njegovo močno prisotnost tudi v t. i. postsocialističnem obdobju.

Dejstvo, da so vse socialistične družbe dejansko presajale neki vizionarski model v predmoderno, tradicionalistično okolje, je za usodo teh družb bistvenega pomena. Tradicionalistični, predmodernistični strukturni elementi so v socialističnih družbah doživeli bistveno manjše transformacije, kot se je zdelo še pred kratkim. Namesto o avantgar-

dizmu lahko zelo ilustrativno govorimo o retrogardizmu. S tega vidika je pogosto omenjanje t. i. ostankov starega sistema, ki je bilo zelo značilno za uradni socialistični diskurz, prav simptomatično. Nobenega dvoma ni, da v vsaki, tudi moderni družbi naletimo na t. i. ostanke tradicionalizma, vendar pa so v modernih družbah to zgolj posebnosti, folklorne zanimivosti ali pa manj pomembne reminiscence, ki jasno izstopajo iz diferencirane družbene strukture. Skratka, ti tradicionalizmi so prav tako rezultat procesa diferenciacije. Njihovo mesto in vloga sta vkorporirana v moderniziran sistem in imata v njem določeno funkcijo. Zaradi jasne delitve dela se le težko zgodi, da bi prišlo do kolizije med "starim in novim", ker se vloge v glavnem ne prekrivajo.

Nasprotno pa so v nekaterih "prehodnih" (socialističnih) družbah, ki so navidezno radikalno (revolucionarno) odpravile tradicionalistične elemente, ti trdovratno izplavali v nekakšni modernizirani socialistični varianti. Njihove vloge tu ne moremo reducirati zgolj na eksotično zanimivost, ker je ob neučinkovanju ali pomanjkanju novih (modernih) ustanov in obrazcev njihova vloga precej pomembna. Celo več, rečemo lahko, da je kohabitacija tradicionalnih in modernih elementov v določeni meri celo strukturna nujnost. Prav zaradi tega je bil velik ideološki napor usmerjen v prekrivanje oz. zakrivanje teh "ostankov". Najbolj uspešni so bili zaradi tega manevri, ki so neko tradicionalistično vsebino brez ostankov zgolj v transformirani obliki enostavno vključili v nov "moderen" socialistični okvir.

Mnogi bolj ali manj očitni tradicionalistični elementi v ideološki strukturi sodijo v to kategorijo. Na jugoslovanskem primeru tega ni težko ponazoriti. Poudarjena folklorna dimenzija jugoslovanskega sistema je bila prav gotovo ena najbolj izrazitih zunanjih značilnosti, istočasno pa trdno zasidrana v shizofreni strukturi jugoslovanske družbe. Nedefinirane ljudske množice, parareligiozni politični rituali, zaklinjanje in razni zarotilveni obrazci, ki naj bi prispevali k večji proizvodnji in odganjanju nesreč oz. sovražnikov,

so bili vkorporirani v vladajoče jugoslovanske ideološke oblike. Najvažnejši integrativni motiv "bratstvo in enotnost" je prav tako zelo nazorno ponazorilo uporabe tradicionalističnih elementov pri "graditvi socializma". Bratska enotnost je seveda lahko močna vez v tradicionalnih družbah, kjer so sorodstvene vezi ena najpomembnejših kohezivnih sil. Precej težje pa si je tovrstno vezivo predstavljati v moderni industrijski družbi, kjer si stojijo nasproti posamezni individualni državljanji.

Eden ključnih nesporazumov v socialističnih družbah je bilo ignoriranje dejstva, da zaradi parcialne modernizacije stare institucije niso le "ostanki" predhodnih formacij, temveč nujni pogoj delovanja sistema. Velikokrat tako naletimo na navidezno paradoksalni položaj, da prav te stare in "nezaželene" institucije omogočajo obstoj sistema. Drugače povedano: če ne bi bilo teh "ostankov", proti katerim so se "subjektivne sile" v socialističnih sistemih včasih bolj, včasih manj zagrizeno bojevale, bi bilo delovanje teh družbenih sistemov v veliki meri paralizirano. Opraviti smo imeli s shizoidno situacijo, v kateri so t. i. "ostanki" predhodnega sistema nekaj, proti čemu se je treba bojevati, istočasno pa prav ti elementi omogočajo "normalno" funkcioniranje družbe. Strukturno pogojena nekonsistentnost, ta svojevrstni eklekticizem starega in novega je nujnost socialistične modernizacije.

Razmerje med tradicionalizmom in modernizmom v postsocializmu je prav zaradi takšne predzgodovine vse prej kot enoznačno. Nemogoče je govoriti o enostavnem linearnem sukcesivnem odnosu oz. o starem in novem. Kljub temu da je "novo" v antagonističnem odnosu s starim, skupaj tvorita svojevrsten konglomerat, ki ni ne novo ne staro. Agresivno (revolucionarno) odpravljanje oz. rušenje starega ustvarja prostor za novo, ki pa ne zapolnjuje celotnega prostora. Nastane nekakšen nizek "institucionalni pritisk", ki privlači nove pa tudi "prastare" elemente. Ker so bile socialistične družbe zelo zaprte za vplive modernih sistemov, so se ustvarili pogoji za vdor

tradicionalizma. Zaradi tega folklorizem ni bil le dekorativna značilnost socialističnih družb. Iz istega razloga "široke ljudske množice" nenadoma dobijo revolucionaren značaj, tj. vlogo, ki je v marksizmu namenjena proletariatu in njegovi avantgardi. Ljudske šege in običaji postanejo socialistična vrednota, izraz patriotizma, oz. ljubezni do domovine ipd.

Pri analizi postsocialističnih sistemov je torej potrebno upoštevati močno prisotnost tradicionalističnih elementov, ki so bili dejansko strukturno vgrajeni v bivše sisteme. V novem prehodnem obdobju nadomeščanja starih socialističnih institucij obstaja velika verjetnost, da tradicionalistični elementi dobijo nov zagon. S tega vidika ne preseneča, da so v postsocializmu zelo izraziti konflikti med konzervativnim blokom, ki bi rad prazen prostor zapolnil s "pravimi", tj. tradicionalnimi vrednotami, in liberalnim blokom, ki bi rad popravil in dokončal projekt modernizacije. Skratka, ponovno se srečujemo z dilemami, ki jih sproža razpetost med tradicionalizmom in modernizmom.

II.

Prav zaradi tega je tudi pri nas še vedno aktualna Toenniesova dihotomija *gemeinschaft - gesellschaft* kot idealnotipska konceptualizacija prehoda iz tradicionalizma v modernizem. S to dihotomijo je F. Toennies postavil idealnotipski opis dveh vrst človeških združb: tradicionalne predmoderne skupnosti (*gemeinschaft*) in nove moderne družbe (*gesellschaft*)⁶. Razlogi, zaradi katerih je bil ta sociološki klasik v glavnem zamolčan, se skrivajo v predpostavljani zastarelosti njegovih konceptov, ki ne morejo več prispevati k pojasnjevanju težav in problemov socializma kot napredne razvojne stopnje. Če se je o kapitalizmu govorilo kot o moderni družbi, je bil socializem predstavljen kot prototip postmoderne družbe. Aktualna naj bi bila torej predvsem debata o relacijah moderna - postmoderna. Za tovrstno razpravljanje je Toenniesovo delo, ki je prvič izšlo že leta 1887, nedvomno zgolj zgodovinska klasika, ki lahko vzbudi kvečjemu nostalgčne refleksije na "dobre stare čase". Stanje postsocialističnih družb pa

nas opozorja, da so še vedno aktualne relacije, ki jih lahko učinkovito interpretiramo s Toenniesovimi koncepti.

Pogost ugovor oz. pripomba na Toenniesovo dihotomizacijo je, da oba pola nista vrednostno izenačena, da avtor govori o "dobri" skupnosti (*gemeinschaft*) in "slabi" moderni družbi (*gesellschaft*). Te kritike, ki so na prvi pogled kar upravičene, je sam avtor zanikal z obrazložitvijo, da je razlika med obema tipoma podobna kot med mladostjo in starostjo oz. med dozorevanjem in zrelostjo⁷. S tem je jasno nakazal evolucijski značaj svoje dihotomne konceptualizacije.

Toenniesov natančen idealnotipski model mladostne in zrele faze je zanimiv tudi zaradi tega, ker nam takšativno našteva značilnosti institucij obeh faz (tipov) *gemeinschaft* in *gesellschaft*. Neposredna primerjava s sedanjimi značilnostmi postsocialističnih družb seveda ni mogoča, kljub temu pa nam lahko pomaga pri "evidentiranju" tradicionalističnih elementov v strukturi teh družb.

Primerjalni postopek na osnovi Toenniesove dihotomije je še posebej zanimiv za tiste pristope, ki obravnavajo prostorsko dimenzijo modernizacije, tj. prostorski razvoj družbenih institucij. Toennies veliko govori o kategorijah, kot so dom/hiša, družina/gospodinjstvo, vas, majhno/veliko mesto. Uporablja torej kategorialni aparat, ki je značilen za t. i. "prostorske" sociologije. Zaradi tega ga nekateri obravnavajo kot predhodnika teh socioloških disciplin⁸. Zveze med urbanizacijo in industrializacijo na tem mestu ni potrebno posebej poudarjati, saj predstavlja že del splošno veljavne in sprejete vednosti. Za Toenniesa je prostorska dimenzija oz. način prostorske organizacije družbenega življenja nedvomno eden najpomembnejših pokazateljev, s katerimi razvršča družbe v svojo dihotomno shemo. Življenje v majhnih (zaprtih) vaških skupnostih oz. v majhnih mestih, kjer je družbene odnose še mogoče obvladovati z osebno komunikacijo, ima bistvene značilnosti občestva, tradicionalne skupnosti. Vas in majhno mesto nista nič

drugega kot povečana hiša, torej neka zaključena samozadostna celota. Njeni pripadniki so obrnjeni navznoter, potrebe rešujejo znotraj skupnosti: "združeni ostajajo kljub mnogim razdruževalnim dejavnikom" (F. Toennies 1955, 74). Pripadnost lokalnosti je vidna in poudarjena s šegami in običaji, ki so enkratni oz. specifični za vsako lokacijo. Najgloblji izraz teh organskih skupnosti je naravna volja, ki preprečuje oz. onemogoča pretrganje zaključnega kroga.

Drugi pol predstavlja življenje v (vele)mestu, ki je zgolj agregat različnih posameznikov, ki "ostajajo ločeni navkljub mnogim združevalnim dejavnikom" (str.74). Povezave so mehanske, glavni kriterij je povprečje, kar pomeni, da ljudje vstopajo v medsebojne odnose kot abstraktni parcialni individui. Bistvene relacije so določene s pogo dbo, ki temelji na racionalni volji. Ravni združevanja so prav tako tri: vele mestna, nacionalna in globalna. (Toennies sicer govori o kozmopolitski ravni.)

Že zgolj s tem delnim prikazom je jasno prepoznavna realnost, ki jo je poizkušal Toennies dihotomno konceptualizirati. Pomanjkljivost, ki jo najdemo v vsakem takšnem (poenostavljenem) modelu, je implicitno načelo izključnosti: posamezne elemente najdemo samo v enem tipu; čeprav je vsakemu opazovalcu z minimalno dojemljivostjo za empirično realnost jasno, da elementi enega in drugega lahko kohabirajo. Povsem nesmiselno bi bilo npr. trditi, da v moderni družbi (*gesellschaft*) sorodstveni odnosi nimajo nikakršne vloge. Gre seveda za to, da niso več najpomembnejši način urejanja medsebojnih relacij. Realneje je torej govoriti zgolj o družbah, kjer prevladujejo značilnosti tipa *gemeinschaft* oz. tipa *gesellschaft*. S takšnim popravkom pa postane Toenniesov elaboriran idealnotipski model uporaben tudi za analizo sodobnih postsocialističnih sistemov.

Za razpravo o elementih tradicionalizma oz. predmodernosti v postsocialističnih družbah je lahko dihotomija "*gemeinschaft* - *gesellschaft*" uporabna kot nekakšen primerjalni

instrumentarij oz. kot nekakšna šablona, s katero primerjamo empirijo. Predpostavljamo, da bi lahko relativno velikokrat ugotovili ujemanje Toenniesovega koncepta "gemeinschaft" s strukturo postsocialističnih družb. Vprašanje je, ali naj to interpretiramo zgolj kot "ostanek" predhodne razvojne faze ali pa je tradicionalizem strukturalna značilnost (tudi) postsocialističnih sistemov.

Hitro vznikanje novih, vendar pa že dolgo poznanih pojavov v "prestrojeni" Sovjetski zvezi, eksplozija najbolj retrogradnega tradicionalizma tudi v nekaterih delih bivše Jugoslavije zato le delno preseneča. Zelo pa je seveda pomembno, kaj je v tem prostoru prej bilo, kakšna je bila stara matrika oz. zasnova te družbe. Visoka stopnja jugoslovanske politične inovativnosti, ki se je izrazila v t. i. sistemu socialističnega samoupravljanja oz. številnih drugih izvirnih sistemskih rešitvah, se zdi s tega vidika intenzivno prilagajanje močnim tradicionalnim institucijam.

III.

Tudi specifično prostorsko organizacijo v Sloveniji lahko interpretiramo kot rezultat nikdar dokončanega procesa modernizacije oz. nedokončanega procesa industrijske urbanizacije. Prevladujoča podeželska razdrobljenost slovenskega prostora povzroča tudi mnoge tradicionalistične oz. predmoderne elemente v našem prostoru. Kljub sorazmerni razvitosti je ta svojevrstni eklekticizem modernega in predmodernega zelo očiten tudi v gospodarski sferi. Siva ekonomija oz. neformalno delo je tako razširjen pojav, da se nujno pojavlja strukturalno vprašanje, v kolikšni meri je ta komplementarna aktivnost "ostanek" predhodnega obdobja oz. v kolikšni meri je produkt "novega" socialističnega razvoja.

Prostorska analiza je indikativna tudi zaradi tega, ker povezuje fizično realno in metaforično sporočilo sintagme "prazen prostor". Socialistična strategija hitre industrializacije in urbanizacije je dejansko povzročila dobesedno praznjenje velikih področij. To je zlasti značilno npr. za

Hrvaško, južno Srbijo in Zahodno Bosno. Znano je, da je tudi v Sloveniji veliko depopulacijskih področij (severna Primorska, predeli Dolenjske, Bele krajine, Kozjansko). Slaba demografska slika v mnogih ruralnih področjih le še dopolnjuje to podobo belih lis oz. praznih prostorov.

V doseđanji razpravi sem poskušal nakazati, da je vdor tradicionalizma v postsocialistične sisteme pravzaprav pričakovani pojav, ki bo nedvomno še kar nekaj časa igral pomembno vlogo. Za zaključek pogledimo, kakšni so učinki takšnih vrednostnih usmeritev na (ne)razvoj slovenskega prostora oz. kako bi lahko povezali elemente tradicionalizma s splošnim odnosom do prostora pri nas. Pri tem izhajam iz predpostavke, da je prav odnos do (fizičnega) prostora eden glavnih pokazateljev modernizma oz. tradicionalizma. Mislim, da ni potrebno posebej dokazovati povezave med "naravnim" ruralnim okoljem in tradicionalizmom oz. med grajenim urbanim okoljem in modernizmom.

Zastavlja se nam torej vprašanje, ali se tudi v tej prostorski perspektivi potrjuje teza o simbiozi med tradicionalizmom in postsocializmom. Odgovor seveda ne more biti celovit, lahko pa navedemo precej slovenskih "prostorskih" značilnosti, ki krepijo tezo o močno prisotnem "prostorskem tradicionalizmu" na Slovenskem.

Že sama majhnost slovenskega prostora in sorazmerna podurbaniziranost, ki je po mnenju nekaterih značilnost našega prostorskega razvoja, podpira ohranjanje "prostorskega tradicionalizma". Tako majhen prostor ne prenese velikega urbanega središča, ki bi predstavljal učinkovit antipod tradicionalnemu ruralizmu. Dejstvo, da malo Slovencev živi v večjih mestih, nedvomno prispeva k rezultatom različnih javnomnenjskih raziskav, ki ugotavljajo močno razširjenost antiurbane ideologije. Mnogi prebivalci Slovenije še vedno z odporom oz. celo nekakšnim strahom interpretirajo življenje v urbanih središčih. Urbani način življenja pri nas vsekakor ni visoko cenjen življenjski slog. Na podobni način si lahko razlagamo tudi

sorazmerno prostorsko nemobilnost in neurbane rezidencialne aspiracije. Še vedno močno ruralno-domačijsko orientiranost je mogoče ugotoviti tudi pri prebivalcih večjih slovenskih urbanih središč. Tako so bile npr. reakcije na poizkus rekonstrukcije Prešernovega trga v Ljubljani v močni navezavi na rustikalne vaške podobe urejanja prostora. (Gantar, Kos 1988)

Močna navezava na dom/hišo kot središčno točko življenjskega dogajanja je seveda normalna, vendar pa je v našem primeru nekoliko preveč izrazita. To si lahko pojasnjujemo z zelo razvitim samograditelstvom, kar je samo po sebi predmoderen, tj. tradicionalistični način zadovoljevanja stanovanjskih potreb, povzroča pa še nemobilnost stanovanj in s tem izrazito prispeva k navezavi na tradicionalno neurbano bivalno okolje. Med dejavnike, ki pomagajo ohranjati "prostorski tradicionalizem", lahko uvrstimo tudi splošno stanovanjsko situacijo, ki mlajše generacije večkrat sili v neprosto voljno "kohabitacijo" s starejšo generacijo (Mandič 1990, 269) in s tem precej prispeva k ohranjanju tradicionalnih patriarhalnih odnosov.

Te ponazoritve slovenskega "prostorskega tradicionalizma" so seveda delne in na njihovi osnovi ni mogoče delati preveč daljnosežnih zaključkov. Vendar prispevajo k tezi, da naše specifične prostorske družbene razmere ustvarjajo konjunkturne razmere za usmeritev postsocialistične Slovenije v nekakšen predmoderni tradicionalizem. Tega seveda ne bi smeli dramatizirati, pa tudi zanemarjati ne, kajti oboje je prisotno v interpretacijah postsocialističnega obdobja. Kot sem nakazal, je "vdor" tradicionalizma dejansko pričakovana in logična posledica hitrega sesutja donedavne institucionalne družbene strukture. Nedvomno pa je aktualno vprašanje obsega in trajanja teh retroimpulzov. Od tega je v veliki meri odvisno, kako in kdaj bodo postsocialistični sistemi sposobni dokočnati svojo modernizacijo.

mag. Drago Kos, dipl. soc., Fakulteta za družbene vede, Ljubljana

Opombe:

- ¹ Sistemska terminologija sicer za analizo postsocialističnih družb ni najbolj prikladna, ker (še) niso jasno izdiferencirani funkcionalni podsistemi.
- ² Verjetno je ustrežneje govoriti zgolj o tendencah v smeri anomije, ker "totalno" anomična družba dejansko ne bi mogla več obstajati oz. ne bi bila več družba. Anomija je termin, ki opisuje predvsem kvalitativno, ne pa tudi kvantitativno stanje dezorganizacije neke družbe. Parsons definira anomijo kot "**polarno antitezo popolne institucionalizacije**" ali "**popoln zlom normativnega reda**". (Navajam po Giddensu (1989, 112.) Kot značilen primer anomičnih družbenih razmer npr. navaja obdobje prve industrijske revolucije (Parsons: 1969, 85).
- ³ Spomnimo se samo hipertrofično razvitega samoupravnega institucionalnega sistema
- ⁴ Kljub temu pa obstaja nekaj literature o vzporednih institucijah v bivših socialističnih sistemih. G. npr. Pahl (1984), Sampson (1985/86, 1988), Galasi in Sik (1988), Lomnitz (1990).
- ⁵ Bemik v tej zvezi piše npr. o "dualni" družbi oz. o "obmodernih" družbah (Bemik, 1989).
- ⁶ Težave s prevajanjem teh dveh temeljnih terminov so precejšnje. Lahko ju prevajamo kot skupnost in zveza, občestvo (asociacija) in družba, vendar so to le približki. Ustrezeno tolmačenje je mogoče le opisno, npr. tradicionalna skupnost (občestvo) in moderna družba, kar pa je seveda precej nepraktično. Zato bom uporabljal kar nemški original, kot je storil tudi angleški prevajalec iz leta 1955 (Routledge & Kegan Paul Ltd.) Prevajalske težave so seveda značilne in indikativne. Termin "skupnost" je v slovenščini uporabljan tako pogosto in v tako različnih zvezah, da brez ustreznega predikata skoraj nima več sporočilne vrednosti. To nediferenciranost pa lahko interpretiramo tudi kot indikator nerazločevanja med tradicio-

nalno skupnostjo in moderno diferencirano družbo.

⁷ Gl. uvod v angleško izdajo (1955), ki ga je napisal prevajalec Charles P. Loomis.

⁸ V tem kontekstu ga predstavlja tudi Z. Mlinar (1975).

Viri:

- Ivan Bemik, Socialistične družbe kot "obmoderne" družbe Družboslovne razprave, 7, Ljubljana, 1989.
- Drago Kos, Spreminjanje razmerja med delovnim in bivalnim okoljem, FSPN, Ljubljana, 1987.
- Drago Kos, Neformalne dejavnosti in prostorski razvoj, v (Ivan Svetlik idr., Neformalno delo, DE, Ljubljana, 1988.
- Peter Galasi in Endre Sik, Invisible Incomes in Hungary, v Social Justice, 15, št. 3/4, San Francisco, 1988.
- Pavel Gantar in Drago Kos, Sociološka presoja pripomb in predlogov občanov ob javni razgrnitvi projekta preureditve Prešernovega trga v Ljubljani, FSPN, Ljubljana, 1988.
- Anthony Giddens, The Constitution of Society, Polity Press, Cambridge, 1984.
- Larissa Lomnitz Adler, Informal Exchange Networks in Formal Systems: A Theoretical Model, American Anthropologist, New York, 1990.
- Srna Mandič, Housing Provision in Yugoslavia: Changing Roles of the State, Market, and Informal Sector, v: Government and Housing, Urban Affairs Annual Reviews, 36, Sage, London, 1990.
- Zdravko Mlinar Sociologija lokalnih skupnosti, FSPN, Ljubljana, 1975.
- Peter Pahl, Division of Labour, Blackwell, Oxford, 1984.
- Steven Sampson "May You Live Only by Your Salary!" The Unplanned Economy in Eastern Europe, v: Social Justice, 15, št. 3/4, San Francisco, 1988.
- Steven Sampson The Informal Sector in Eastern Europe, v: Telos, št. 66, New York, 1985/86.
- Ferdinand Toennies Community and Association, Routledge & Kegan Paul Ltd., London, 1955.

